

Pääkirjoitus

Mitä unet ovat?

HBO:n menestysarjassa *Westworld* ihmiset ovat luoneet rinnakkaisen klassista western-kuvastoa hengittävän maailman, jossa ihmiset voivat toteuttaa vapaasti halujaan huolehtimatta seurauksista robottinäyttelijöiden ottaessa viihdetoiminnan seuraukset vastaan. Jokaisen esityksen jälkeen kuolleet robotit kerätään talteen, puhdistetaan kolhut ja pyyhitään muisti. Valta-asetelmat alkavat kääntyä, kun toinen Westworldin kehittäjä-luojista Robert Ford (tai sitten se oli Arnold, Fordin jo kuollut alkuperäinen kehittäjä-luoja-kumppani) lisää robottien uusimpaan päivitykseen kyvyn *uneksimiseen, reveriehen*. He alkavat muistaa koetut traumansa unikuvien kautta. Häiritsevät tuntemukset ja mielikuvat tulevat mieleen. Kun näitä alkaa kuunnella ja työstää poistyöntämisen sijasta, valta-asetelmat alkavat muuntua.

Sarjan alussa on kohta, jossa robottien sankaritar Dolores Abernathy tapaa robottien ohjelmoinista vastaavan Bernard Lowen ensi kertaa yhdellä heidän monista yksityisistä istunnoistaan. Haastatteluissaan Bernard on kiinnostunut siitä, mitä Dolores ajattelee itsestään ja Westworldista, missä hän elää. Bernard on peloissaan olevalle Dolorekselle auttava toinen: "Sinulla ei ole mitään hätää, lupaan sen, niin pitkään kuin vastaat oikein kysymyksiini." Kaikki on hyvin, kunhan ei kyseenalaista annettua todellisuutta. Sarjan edetessä Dolores on alkanut nähdä valveunia, jotka häiritsevät häntä, puhuttelevat ja riivaavat häntä. Dolores ei saa niistä otetta, ne ovat epäselviä havaintoja rivien välistä. Hän kysyy Bernardilta apua paljain jaloin hädässään: "Mitä unet ovat? Mitä nämä tarkoittavat?" Bernard vastaa, kääntämättä katsettaan Doloreksen puoleen, katse tiukasti lattiassa, ehkä häveten jo ennalta tapaansa olla toisena toiselle: "Unet – ne ovat vain kohinaa."

Miten robottien uneksinta muuntaa heidän vaikutustaan suhteessa meihin ihmisiin? Kun robotit alkavat nähdä unia, heistä tulee autonomisia objekteja (tai, oikeammin, tämä uusi uneksinnan funktio heijastaa ihmisen kokemuksen muutosta). Uneksintaan kykeneviä robotteja ei voi vain käyttää. Kun heitä ei voi vain käyttää, heistä tulee riippuvaiseksi. Jos he ovat autonomisia objekteja, he voivat tehdä myös valintoja, ja silloin he voivat valita minut pois. Tämä on silloin heidän vallassaan – eli tällä tavoin joutuu heidän valtaansa. Esiin nousee uusi kysymys: miten (ihminenä) vastata tähän (uneksivien robottien) autonomiapyrkimykseen – auttavasti vai ehkäisevästi? Perinteisen "valtaistuinpeliin" (kumpi uhattu lopulta tuhoaa uhkaavan toisen) rinnalla sarja tutkii myös eri hahmojen, mm. Bernardin, Arnoldin ja Fordin hahmojen kautta erilaisia tapoja vastata uneksivien robottien autonomiapyrkimykseen.

Toistuva tematiikka tulevaisuuteen sijoittuvissa teknologista kehitystä kuvittavissa maailmoissa on juuri uneksinnan puute: on vaikea saada käyttöön sitä, mitä itsessä on ja herää (halut, tarpeet, toiveet, pelot, aistimukset). Aldous Huxleyn *Uljaassa uudessa maailmassa* häiritsevät aistimukset hoidetaan pois *somalla*. Jotta voi saada intensiivisiä kokemuksia, jonkun on luotava virtuaalinen speaktaakkeli (joka kerta aina erityisempi, ettei toinen totu ja kyllästy), johon voi heittäytyä. Toisin sanoen tämä kyky tai funktio ei ole omassa hallussa vaan toisen. Joitakin yhtymäkohtia voidaan nähdä ideologioiden houkuttamiseen: ideologiat voidaan jäsentää reaktiona ihmisenä olemisen haavoittuvuuteen. Voimme joko alistaa muita "hyväntahtoisina" ideologian lähettiläinä tai etsiä masokistisesti lupausta haavattomuudesta (joskin usein nimenomaan haavojen kautta). Jos joku toinen kertoo, miten organisoida kaikki nämä häiritsevät/houkuttavat halut ja lupaa lopullista täydellistä ratkaisua (hyvä ihminen, yhteiskuntarakenne jne.), silloin suhde omaan kokemukseen jää passiiviseksi.

Psykoanalyttisen tai minkä tahansa auttavan prosessin näkökulmasta keskeinen kysymys tähän lienee: miten tuo toinen ottaa minun kokemukseni käsiinsä? Muutokseen sisältyy aina riski:

jos otan uusia kykyjäni käyttöön, niin miten siinä käy – olisiko parempi pitäytyä siinä positiossa, missä jo olen ja osaan? Muutoksen kynnyksellä katsomme toista, toisen katsetta ja ehkä kysymme epävarmoina – mutta silti toiveikkaina toiselta – ”Mitä unet ovat? Mitä nämä tarkoittavat?” Kun Dolores kysyy näin, hän kysyy: ”Oletko siellä? Oletko siellä minua varten?” Vastatessaan ”kohinaa”, Bernard ei ole siellä Doloresta varten, vaan tämän kokemus tulee toisen (Bernardin) omien tarkoituserien käyttöön.

Otetaan seuraavaksi lyhyt esimerkki toisenlaisesta kehityksellisestä avusta Doloroksen häiritseviin uniin, missä Westworldin luoja Ford kysyy Dolorekselta: ”Kerro minulle: tiedätkö mitä tämä uni merkitsee?” Tähän Dolores vastaa (kuten Bakhtin sanoi: ”Ihminen on vastausta siihen, miten häntä on puhuteltu”): ”Unet ovat mielen tarinoita itselleen. Ne eivät merkitse mitään.” Ford tekee kuitenkin jotain uutta: ”Ei, unet merkitsevät kaikkea. Ne ovat tarinoita, joita kerromme itsellemme siitä, mitä voisi olla, kuka me voisimme olla.” Bernardin ja Fordin vastaukset heijastelevat kahta erilaista käytettävissä olon positiota, joista käsin olla auttavana toisena, ”siellä” toiselle. Tällä tavoin ne ovat myös näkökulmia haavoittuvuuteen: kun Dolores havaitsee uniensa kautta itsensä jotain, mitä ei ymmärrä, ja näyttää tämän kysymyksessään toiselle – antaa tämän toisen käsiin – hän on haavoittuva. Tähän haavoittuvuuden kokemukseen kuuluu, miten toinen tähän avuttomuuteen vastaa: onko hän siellä minua varten (todellisena toisena todelliselle toiselle) vai käyttääkö hän minua omiin tarkoituksiinsa (itsensä jatkeena, ei todellisena toisena).

Siinä missä Bernard pyrkii toiminnassaan käyttämään toista, Ford pyrkii vastaamaan tähän toisen (uneksivan robotin) kehitykseen erilaisella tavalla. Kun Ford (ihmisenä) ottaa sen askeleen, että toinen tulee toiseksi (eikä ole enää vain itsen jatke, jolle voi tehdä mitä haluaa seurauksista välittämättä), toinen muuttuu *robotista uneksivaksi oleneksi*. Tämä vastaa Fordin unelmaa ihmisen kehityksestä projisoituna robotteihin. Tässä unelmassa ohjelmoija-Bernardilla oli Fordille tärkeä instrumentaalinen rooli, kun myöhemmin paljastuu tämän olleenkin Fordin ohjelmoija ja (vielä) hallinnassa oleva robotti, joka oli luotu Fordin tarkoituksiin. Myöhemmin käykin ilmi, että Arnold eikä Ford oli lisännyt *reveren* robottien päivitykseen. Arnold uskoi toisenlaisen kehitykselliseen apuun siinä, missä Ford puolestaan esti robottien kehityvää itsetietoisuutta, antoi nämä ihmisten käsiin ennen kuin päästi (kaiken kaltoinkohtelun muistavat) robotit vapaaksi (kaltoinkohtelijoidensa kimppuun). Fordin oletuksen mukaan vasta kärsimyksen kautta motivoituu uskallus ”todelliseen” kehitykseen ja robottien vallankumoukseen. Ei olekaan niin selväpiirteistä, millaisena toisena Ford on ”siellä” Dolorekselle tämän epäröidessä ottaa uusia aktiivisia funktioita käyttöönsä.

Usein muutoksen hetkillä ihminen on erityisen tarkkaavainen ei ainoastaan sille, miten toinen on ”siellä” vaan myös sille, haluaako toinen olla siinä. Tätä kirjoittaessa tulee mieleen, mitä äitini joskus sanoi eräässä tv-haastattelussa: ”Tärkeintä sairaanhoitajan työssä on, haluaako oikeasti olla siinä paikassa auttamassa toista. Tämä tulee sitten näkyviin kaikissa pienissä asioissa, miten lähestyy toista: miten tervehtii, mittaa kuumeen, nostaa toisen sängyltä istumaan ja antaa ruokaa.” Tapamme olla käytettävissä näyttää toiselle epäsuorasti, miten olemme ”siellä”. Tämä koskee psyykkisesti käytössä oloa ja sitoutumista siihen työhön, mutta myös ihan konkreettisesti ”siinä paikassa” oloa. Varmuutta ”siellä” olosta ei voi antaa, vaan se on lopulta oman uskalluksen, antautumisen varassa.

Psykoanalyysin tavoitteena voinee pitää sitä, että psykoanalyttisen prosessin myötä ihmiselle syntyy ja kehittyy sellaisia mielellisiä funktioita, joiden avulla hän voi jatkaa prosessia terapian päättymisen jälkeen. Psykoanalyysin piirissä tätä kutsutaan itseanalyyksiksi tai kyvyksi itseanalyyttiseen työhön, jonka merkitys voidaan nähdä keskeisenä läpi eri psykoanalyttisten koulukuntien. Se, mitä itseanalyyksi on, riippuu aina kustakin yksilöllisestä psykoanalyttisesta prosessista. Eri koulukunnat painottavat eri kohtia muutosprosessin keskeisenä tekijänä, mikä on paikoin luonut turhaakin koulukuntaisuutta vuoropuhelun ja integraation sijasta. Esimerkiksi vaikka jälkibionilaiset usein kuvaavat kääntäneensä koko freudilaisen ”tiedostamaton tietoiseksi” -pyrkimyksen

päälaelleen "tietoinen tiedostamattomaksi" -pyrkimykseksi, molempia yhdistää pyrkimys auttaa saattamaan esitietoisien kosketuksen piiriin sitä, mikä on tiedostamatonta.

Tässä uniin keskittyvässä *Psykoterapia*-lehden teemanumerossa olemme koonneet erilaisia puheenvuoroja, jotka kaikki ovat eräällä tapaa vastauksia siihen, miten lähestyä psyykkistä kokemusta – unia ja valveunia – ja millaisten psykoterapeuttisten prosessien kautta tuota muutosta pyritään auttamaan.

Lopuksi tulevat vielä mieleen Freudin ajatukset siitä, miten analyytikon tulisi lähestyä analysandin unia (toisin sanoen "mitä tahansa psyykkistä kokemusta"). Hän varoittaa analyytikkoa fetisoimasta unta ja sen sisältöjä – jäämästä liiaksi kiinni siihen, mitä oli (esimerkiksi johonkin unen kohtaan) – sen sijaan että on kiinnostunut siitä, mitä assosiaatioita herää ja mihin uuteen ne vievät, että on avoinna kaikelle sille, mitä kohtaamisessa on läsnä tässä ja nyt. Ehkä tämä houkutus on helposti läsnä juuri unen äärellä. Jos tähän lankeaa, terapeuttia ei taida silloin pelastaa muu kuin avuttomuuden kokemuksen kautta uudelleen herätetty suhde omaan haavoittuvuuteen.

Sami Kivikkokangas

Uninumeron vierailleva päätoimittaja

Kiitos erityisesti kaikille tämän uni-teemanumeron kirjoittajille sekä lehden toimitukselle. Ilman teidän tärkeää työtänne tämä ei olisi ollut mahdollista. Lisäksi kiitokset avusta Henrik Enckellille substanssin ja Juhani Ihanukselle, Antto Luhtavaaralle, Martti Tuohimetsälle sekä Tuija Arolle tämän tekstin toimivuuden työstämisessä.